

CARROUGES, Michel: ANDRÉ BRETON A ZÁKLADY SURREALISMU. Praha : Malvern, 2015. 266 s. 76 – 78

Jaroslava Šaková

Čo čakať od knihy pod názvom *André Breton a základy surrealismu*? Prehľad surrealizmu v skratke, objasnenie úlohy, ktorú zohrával André Breton pri formovaní a postupnom vývine tohto smeru či jeho základné tézy spolu s praktickými príkladmi aplikácie? Toto všetko v diele Michela Carrougesa naozaj nájdeme. A k tomu ešte oveľa viac. Možno aj preto platí tvrdenie, ktoré sa nachádza na jej záložke: „*Přestože kniha byla vydána již v padesátých letech 20. století, zůstává v mnoha ohledech nepřekonána zejména pro svou interpretační šíři a faktografickou přesnost.*“ Spomínané dva aspekty publikácie jej zaručujú, že obsahuje odpovede na najrôznejšie otázky týkajúce sa surrealizmu. Popritom ale Carrouges rešpektuje, že pri smere, akým je surrealizmus, niektoré otázky jednoducho zodpovedať nemožno.

V mnohom preto nejde za pomyselnú hranicu tajomna, respektíve len jemne poodhalí závoj, ktorý veci obklopuje, ale úplne ho neodstráni. Táto autorská stratégia sa prejavuje najmä pri pasážach venovaných vzťahu surrealizmu a ezoterických myšlienkových prúdov. Ale napríklad ani pri kapitole venovanej automatickému písaniu sa autor nezdráha explicitne pomenovať nejednoznačnosť, ktorá je so surrealizmom bytostne a neoddeliteľne spätá: „*z toho vyplývá dosti hluboká nejednoznačnosť ohľadne presného významu surrealistických bádání, ale tato nejednoznačnosť není náhodná a vyjadřuje bytostnou nejednoznačnosť surrealismu, který je zase sám věrným odrazem bytostné nejednoznačnosti lidské existence*“ (s. 123).

Hneď v úvode nájdeme akcentovanie najvyššieho cieľa surrealizmu, ktorým je túžba po absolútnom oslobodení jednotlivca. Kniha následne obsahuje sedem kapitol, ktoré sú ďalej členené na podkapitoly. Prvá kapitola *Geneze surrealismu začíná prehľadom historického vývinu smeru*. Autor kladie dôraz na tragickosť „*konfliktu mezi mocnostmi ducha a podmínkami života*“ (s. 7), z ktorej surrealizmus vzišiel, a dokonca ju považuje za jedinu možnú cestu k dosiahnutiu skúsenosti „dna“, z ktorého surrealistický subjekt fénixovsky povstáva: „*Jedině bolest vyvolává vědomí; jediné zoufalství vrhá vědomí na dno vnitřní propasti, již musí neúprosně projít, než je jedním skokem vynesl zpět k vysokým pásmům osvícenosti*“ (s. 9). Carrougesov esejistický štýl písania sa vhodne snúbi s faktografickým obsahom knihy. Rečnicke otázky a prepájanie historických faktov s ich presahom do súčasnosti pomáhajú autorovi dynamizovať jeho text a otvárajú ho čitateľovi.

V druhej kapitole nazvanej *Ezoterismus a surrealismus* stojí v centre autorovej pozornosti najprv pojem najvyššieho bodu, pričom tu nachádzame referencie na Nietzscheho, kabalistické učenie či kozmológiu Mikuláša Kuzánskeho. Postupne potom prichádza na rad téma znovunadobúdania stratených schopností, ktorú autor prezentuje cez analýzu úryvku z Bretonových *Manifestov surrealismu*. Ide tu o miltonovsky pôsobiace hľadanie strateného raja, „*kde člověk žil v jakémsi wonderlandu (zemi divů) v dokonalé harmonii se silami přírody a božskými energiemi*“ (s. 25). Evokáciu priestoru „krajiny

zázrakov“ môžeme nájsť v rôznych podobách surrealistických diel a je možné ju prepojiť aj s tajomnom, ktoré sa už približuje ezoterizmu: „*V človeku existuje, ukryta v jeho najväčšej hĺbke, tajomná oblasť, ktorá presahuje ľudský údel a je ve spojení s najvyšším bodom*“ (s. 27). Autorov spôsob nazerania na problematiku, tendujúci k identifikácii styčných bodov medzi surrealizmom a ezoterizmom ústi do vyzdvihovania pojmov, ako sú pocit osudovosti alebo panický strach, a do konštatovania, že surrealisti preberajú časť alchymistického slovníka. Práve v slovnej zásobe, motívickom repertoári či túžbe po metamorfóze človeka vidí autor najjasnejšie prejavy vzťahu medzi surrealizmom a ezoterizmom. V závere druhej kapitoly je jej obsah zovšeobecnený úvahami o plynutí času, poskytujúcim možnosť neustálych mutácií človeka aj vesmíru.

Práve otázka vyústenia, respektíve aj priebehu týchto mutácií je kľúčová v tretej kapitole *Mentální dezintegrace a reintegrace*. Tieto dva stavy existujú vo vzájomnom vzťahu: „*Podmínkou sine qua non pro reintegraci člověka do nejvyššího bodu kosmu je v první řadě naprostá dezintegrace od stávajícího lidského údělu*“ (s. 69). Negatívny predpoklad, respektíve nevyhnutnosť predstužia reintegrácie, je v podstate návodom, ako k nej dospieť. Ak teda surrealistický básnik chce dosiahnuť spomínaný najvyšší bod, musí sa podľa tejto teórie najprv sám dezintegrovať. Dostávame sa tu k idei poézie ako nebezpečenstva, hrozby, ale takej, ktorej básnik nedokáže odolať, vzdialene sa tu ozýva baudelaistrovská predstava umelca krásou stále lákaného. Táto podoba poézie potom, samozrejme, zasahuje okrem svojho tvorca aj recipienta, čitateľa: „*Poezie je tedy především negující mocí, zásadně sa rozcházející s tím, co očekává přehnaně mírumilovný čtenář, když se pokojně usazuje ke krbu, aby vychutnal krásu básni*“ (s. 70). Úvahy o tvorbe Carrouges ďalej rozvíja tak, že spomenie prepojenie medzi „*géníem a šílenstvím*“ (s. 71) v modernej poézii či tým, že proces dezintegrácie usúvťažní aj s rimbaudovským „rozrušovaním zmyslov“. Od toho už vedie priama cesta k surrealistickej subverzii bežnej štruktúry sveta a k schopnosti surrealistov objavo-

vať „*podivný charakter skrývajících se za nejbanálnějším zevnějškem, třeba i v obchodních čtvrtích*“ (s. 78). Hľadať nezbadané, marginalizované, to je postup, ktorý sa snúbi s ďalšou surrealistickou stratégiou – využívaním humoru. Carrouges sa venuje charakteristike objektívneho a čierneho humoru, avšak nielen v surrealizme, ale aj s presahmi k iným smerom, ktoré pri skúmaní surrealizmu vystupujú vo viac či menej zreteľných súvislostiach: „*celé futuristické hnutí a také celé dadaistické hnutí může se hlásit k tomuto (objektívny humor s počiatkami u J. Swifta – doplnila J. Š.) humoru jako ke své podstatné složce*“ (s. 84). Humor predstavuje pre Carrougesa istý druh mágie, o ktorej už v súvislosti so surrealizmom hovoril v predošlej kapitole.

V štvrtej kapitole Carrouges zameriava svoju pozornosť na automatické písanie, ktoré podľa neho odporcom surrealizmu slúži ako „*oblíbený fackovací panák*“ (s. 99). Zaujímavé je, v čom vidí autor podstatu tohto problému. Nepochopenie psychického automatizmu a diel vytvorených takýmto spôsobom vníma ako vštepené výchovou. Následne sa stavia do pozície obhájcu surrealizmu, respektíve didaktika, ktorý sa snaží princíp automatizmu objasniť. Na pomoc si k tomu prizýva úvahu založenú na tom, že „*Vše, co existuje, má nějaký smysl. Vše, co existuje v člověku, má lidský smysl*“ (s. 101). Automatické písanie je v takomto prípade logicky nazerané ako zmysluplný ľudský prejav a jeho príčiny alebo inšpiračné zdroje objektívne existujú, keďže Carrouges pred čitateľom háji myšlienku, že nie je možná tvorba ex nihilo. Človeka nepovažuje za tvorca svojich myšlienok – prípadne iba do určitej miery – a automatické písanie charakterizuje ako denný náprotivok snenia. V rámci svojej argumentácie v prospech automatickej tvorby využíva ilustračné príklady z antiky, ale aj časté citácie z Bretonovho diela *Automatické poselství*. Táto kapitola rozhodne neostáva v rovine teoretického uvažovania, zasahuje do témy prepojenia umenia s každodennou realitou človeka: „*Imaginární světy tedy nejsou výlučnou výsadou básníků, k těmto úchvatným krajinám mají přímý přístup všichni lidé prostřednictvím vlastního podvědomí*“ (s. 132).

Ani piata kapitola s názvom *Surrealistické maliřství a objekty* nevynecháva tému automatickej tvorby, konkrétne vo svojej podkapitole Automatismus uvádí dialektiku do chodu, ktorej však predchádza úvod do surrealistického maliarstva. Autor sa vymedzuje voči niektorým mylným charakteristikám prisudzovaným surrealistickým umelcom, ako napríklad to, že zavrhujú celú predchádzajúcu umeleckú tradíciu: „*Nemělo by tu ostatně dojít k omylu, surrealismus nezavrhuje hromadně všechno maliřství, které mu předcházelo*“ (s. 152). V syntetizujúcom výroku, nachádzajúcom sa v tejto kapitole, zachytáva podstatu nielen maliarskej, ale aj rôznych iných podôb umeleckej tvorby surrealistov: „*Ne, surrealistické maliřství není samoúčelné hledání bizarního pro bizarní, bezvýznamného pro bezvýznamné, nepoznatelného pro nepoznatelné, je to odhalování neviditelných, avšak přítomných světů, je to již nyní citelný objev transfigurace člověka a univerza v doposud neodkrytých krajích budoucnosti*“ (s. 167). Ďalej tiež nadväzuje na myšlienky vyjadrené v predošlých kapitolách svojej knihy, napríklad keď o Maxovi Ernstovi konštatuje, že si bol vedomý ezoterického rozmeru svojej tvorby. Pri opise dialektického pohybu surrealistického maliarstva sa Carrouges zase vracia k podobnému tónu, aký použil už pri rozbere automatického písania. Opäť zdôrazňuje, že pochopenie tvorby surrealistov závisí od otvorenosti prijímateľov týchto diel.

Na kapitolu venovanú ezoterizmu nadväzuje aj šiesta časť nazvaná *Objektivní náhoda*, ktorá sa znovu dotýka opozície subjektivity a objektivity, ale aj princípu slasti a princípu reality. Ich protiklad vystupuje do popredia najmä v diele *Nadja*, ktoré Carrouges v tejto kapitole využíva na ilustráciu svojich tvrdení. Cez konkrétne pasáže z tohto diela dokazuje súčinnosť fantastického a reálneho, ktoré prepája práve fenomén náhody a dochádza tak k „*vpádu zázračna do každodenního života*“ (s. 172). Postava Nadje, ako aj priestor Paríža predstavujú kulisy, na pozadí ktorých môžu náhodné situácie ešte viac vyníeť. Následne sa čitateľ ocitne v stave znepokojenia, ktorý je priamym

dôsledkom pôsobenia sily objektívnej náhody a núti ho o surrealistických dielach ešte viac kontemplovať. Prechádzka po Paríži s Nadjou totiž nie je viac len obyčajnou prechádzkou, je to súčasť Bretonovho výskumu náhody.

Prepojenie vedy a surrealizmu približuje posledná kapitola *Surrealismus a věda*. Na úvod pomenúva rozpory medzi surrealizmom a vedou, keďže „*surrealismus se zdá být jen výtvarnou a literární školou*“ (s. 209). Zároveň však musíme uvážiť ambíciu tohto smeru preskúmať univerzum ako také a miesto človeka v ňom, k čomu nevyhnutne potrebuje súčinnosť s vedeckým bádaním. Carrouges nachádza pre surrealizmus jednoznačné vymedzenie: „*Surrealismus je v první řadě vědou imaginárního, vědou nikoli teoretickou, ale konkrétní, nikoli pasivní, ale dynamickou*“ (s. 215). Postupne prostredníctvom definovania vedeckých úloh a poľa bádania Carrouges umiestňuje surrealizmus do pozície rovnocennej vedeckému uvažovaniu o svete.

Záverom možno konštatovať, že kniha Michela Carrougesa *André Breton a základy surrealismu* prináša okrem základných informácií o tomto smere aj v našom kontexte nie celkom tradičné hľadanie súvislostí medzi surrealizmom a ezoterizmom či vedou. Carrougesov komplexný pohľad na surrealizmus na viaceré otázky odpovedá, ale mnohé necháva otvorené. Kniha sa končí anticipáciou toho, ako bude surrealizmus prekonaný a ostane len nadreálno. Dovtedy je Carrougesova monografia dôležitým zdrojom informácií.

Mgr. Jaroslava Šaková
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: jaroslava.sakova@savba.sk